

ריקי אנג'ל

המראיין: גב' ויקי (ויקטוריה) אנג'ל, רח' שופן 10, ירושלים

הנושא: קליטתם של יהודי סוריה ולבנון בארץ משנות ה-30 עד שנות ה-90

המראיין: אריה כהן

תאריך: 21.6.1999

ש. הייתי מבקש שתספרי קצת על בית אנג'ל באופן כללי, כדי לקבל רקע לעניין הזה של

יהודי סוריה ולבנון, אם אפשר לקשור את זה בכלל למשפחת אנג'ל.

ת. אפשר לקשור רק בדבר אחד, שחמותי, אמו של בעלי היא באה מסוריה. מלבד זה

אין להם קשר עם סוריה ולבנון.

ש. מה היה שמח?

ת. שמח היה אסתר אנג'ל למשפחת פרחי.

ש. המקור שלה בדמשק?

ת. כן, בדמשק.

ש. היא שריד למשפחת פרחי המפורסמת?

ת. כן. היו כמה משפחות פרחי. היו כמה משפחות כאלה בדמשק. אני חושבת שהיה

איזה שהוא קשר בין...

ש. משפחת פרחי, עד כמה שאני יודע, חלקה עבר ללבנון בתקופה מסוימת?

ת. כן.

ש. מתי פחות או יותר?

ת. אולי כולם. אני לא יודעת. כל יהדות דמשק כמעט עברה ללבנון. פעם חיתה קהילה

גדולה מאוד בדמשק. חיתה קהילה יפה. לאט לאט אנשים עזבו ונשארה בדמשק קהילה

קטנה. חלק מקהילת ביירות הם יהודים מדמשק. חמותי באה ישר מדמשק לארץ.

ש. יש איזה סעיף של המשפחה שחי בביירות? יש איזה רוקח או בית מרקחת מפורסם.

ת. אני לא יודעת בדיוק מה הקשר בין המשפחות. הם היו פרחי, אולי היה קשר עם

הסבא או מישור. אני לא יודעת על הקשר.

דיקי אנג'ל

- ש. מה הקשר בין סטלה לוי לבין המשפחה?
- ת. אחותה של אונת, שהיא יותר מבוגרת מסטלה, נשואה לאח של בעלי. הם ממשפחת פרחי. להם כן חיתה קירבה לחמותי.
- ש. את יודעת מתי חמותך הגיעה ארצה?
- ת. חמותי הגיעה אולי ב-1915 או משהו כזה. גיסי, אחיו של בעלי, ששמו אברהם והוא נפטר עכשיו, נולד ב-1917, זאת אומרת שחמותי כבר התחתנה ב-1916. אני עושה חשבון לאחור. יוצא שהיא ודאי הגיעה בסביבות 1915 או משהו כזה. אחיה, ששמו היה ניסים פרחי, היה מנהל בית-ספר "אליאנס" בירושלים.
- ש. באיזה שנים?
- ת. אני לא יודעת. כנראה בשנים האלה, בזמן מלחמת העולם הראשונה. הוא הביא את ההורים שלו והאחיות שלו לארץ. ככה הם עלו ארצה.
- ש. איפה הם חיו בירושלים? באיזה שכונה?
- ת. האנגלים חיו בעיר העתיקה, אבל זה אולי עוד לפני שחמותי התחתנה. אם תדבר עם בעלי הוא יכול לספר לך. חמותי אני חושבת חיתה גרה אצל אחיה, כי בבית ספר "אליאנס" חיתה דירה למנהל בתוך בית-הספר נדמה לי.
- ש. כתבו משהו על משפחת אנג'ל?
- ת. רצו לכתוב. הם ביקשו ממישהו שיחפש שורשים. הם יודעים שהסבא בא מסוריה, אבל הם יודעים שהמוצא שלהם הוא מספרד. איכשהו עם גירוש ספרד יצאו לארצות הים התיכון. יש ממשפחת אנג'ל בכל מקום. היו בחאלב ממשפחת אנג'ל, היו במצרים אנג'ל, היו בטורקיה, בבלגריה. ממשפחת אנג'ל יש בכל ארצות הים התיכון. ממשפחת אנג'ל ביקשו ממישהו שינסה לחקור כמה שאפשר יותר אחורנית. אני לא יודעת אם הגיעו רחוק, כי לא שמעו ממנו יותר.
- ש. אני שמעתי ממנו בטלפון.
- ת. הם חושבים שהמשפחה יצאה במקורה מספרד עם גירוש ספרד, בתקופה מסוימת גרו בליוורנו באיטליה. היינו בליוורנו והיינו שם בבית הכנסת וביקשנו אם יש להם איזה ארכיון והם אמרו שהיתה שריפה וחכל נשרף וזה בית כנסת חדש ואין להם כלום. הם גם

ויקי אנג'ל

אמרו שחרבה משפחות לא נשארו לגור בליורנו, כי זאת היתה מעין תחנת מעבר ואחר כך המשיכו לכיוון האימפריה העות'מאנית, כי הם פתחו את הדלתות שלהם למגורשי ספרד.

ש. אני מבין שאת חיית בביירות.

ת. אני נולדתי בביירות.

ש. ספרי קצת על המשפחה שלך בביירות. כמה אבא עסק, איפה גרתי, הרקע של המשפחה.

ת. אבא שלי הוא גם ממוצא סורי, מדמשק, וגם אמא שלי, אבל הם עזבו את סוריה מוקדם מאוד. אבי בא בגיל צעיר מאוד לגור בביירות.

ש. מה שם משפחתו של אביך?

ת. סעדיה.

ש. ותאמא?

ת. אמא שלי ממשפחת אליה. היא היתה מורה בבית-ספר אליאנס בביירות. מדמשק שלחו אותה ללמוד בפריז. באליאנס היו מכשירים מורים ושולחים אותם בחזרה לכל מיני בתי ספר במזרח התיכון, ואז אמא שלי לימדה תקופה מסוימת בביירות ותקופה מסוימת בדמשק.

ש. באיזה שנים פחות או יותר?

ת. כשהיא התחתנה. אני חושבת שבשנות ה-20. היא התחתנה ב-1920. בזמן מלחמת העולם הראשונה, לפני שהיא התחתנה..

ש. אני מבין שאחרי הנישואים האשה לא ממשיכה לעבוד, אלא נשארת בבית.

ת. כן. בתקופה ההיא זה היה נהוג כך.

ש. כמה אבא עסק?

ת. אבא שלי היה סוחר לא בתחום מסוים. הוא היה סוכן של כל מיני בתי חרושת, גם של צעצועים מיפן, גם של דברים אחרים. הם עבדו עם גרמניה, עם צ'כיה, עם יפן, עם כל מיני ארצות. הם היו סוכנים של כל מיני מוצרים.

ש. איפה גרתי בביירות?

ויק' אנג'ל

- ת. גרנו לא בתוך הרובע היהודי, קראו לזה רח' זיורז' פיקו. זה היה רחוב ראשי
בביירות.
- ש. זה היה רחוק מהרובע היהודי?
- ת. לא. די בקירבת מקום.
- ש. יותר בקרב הרובע הנוצרי?
- ת. זה לא היה רובע. זה היה רחוב מעורב של נוצרים, מוסלמים, כולם. זה היה רחוב
ראשי ולא שכונה.
- ש. עד כמה שאני יודע ברח' זיורז' פיקו גרו עוד כמה משפחות יהודיות.
- ת. הרבה משפחות יהודיות. אלה שלא רצו לגור בתוך הרובע היהודי, אז גרו ברחוב
הזה, לאורך כל הרחוב.
- ש. בדרך כלל אלה היו משפחות יותר מבוססות כלכלית, נכון?
- ת. אפשר להגיד שכן.
- ש. אני מבין שאת נולדת ב-1925, ואת הולכת לבית-ספר.
- ת. כן. התחלתי ללמוד בבית-ספר "אליאנס". רוב היהודים למדו ב"אליאנס". כל
הרחוב שלנו היה מלא בתי-ספר. היה בית ספר לנזירות והיה בית ספר אליאנס ומולו היה
קולג' פרוטסטון. אנחנו למדנו באליאנס, שזה היה בית ספר יסודי. אחר כך למדתי בבית-
ספר צרפתי שקראו לו Lycee ... Francais, שפירושו בית ספר לא דתי, חופשי. היו המון בתי-
ספר של נזירים ונזירות בלבנון. וזה היה בית ספר לא דתי. בית הספר הזה התחלק לבית
ספר לבנים ובית ספר לבנות, ואני למדתי בבית ספר לבנים. זה היה יותר בית ספר מעורב.
בית הספר לבנות היה בשכונה ערבית מוסלמית ושם למדו רק בנות.
- ש. המשפחה היתה שומרת מסורת אבל לא חרדית.
- ת. בהחלט יותר פתוחה. לאחר שסיימתי את התיכון למדתי שנתיים באוניברסיטה
אמריקאית של ביירות כדי לשפר את האנגלית.
- ש. למה דווקא חלכת דווקא לאוניברסיטה האמריקאית?

ויקצי אנג'ל

- ת. כדי לשפר את האנגלית. אני למדתי ללמוד משהו באנגלית, כי רציתי להתקדם באנגלית. אני למדתי אנגלית בבית הספר כשפה זרה, ואז בקושי יודעים קצת בשביל הבחינות.
- ש. רצית לעשות משהו עם הידע באנגלית?
- ת. לא. למדתי היסטוריה. אי אפשר לעשות עם זה שום דבר, אלא בתחום שצריך לקרוא הרבה, ועל ידי זה יכולתי להסתדר בשפה.
- ש. סיימת את הלימודים באוניברסיטה ומה חלאת?
- ת. קראו לי מבית ספר אליאנס ורצו שאני אלמד שם. לימדתי במשך שנתיים באליאנס בבית הספר העממי, וגם אנגלית בבית הספר שהיה חצי תיכון. זה לא היה רק עממי. לימדתי קצת אנגלית וקצת הכל, לילדים בני 10. אחרי שנתיים הפסקתי. באתי לחופש לארץ, היכרתי את בעלי כאן, עמדנו להתחתן. חזרתי לביירות, עשינו חתונה שם וחזרנו לארץ כמה ימים אחר כך. זה כבר היה 1948.
- ש. בסוף שנות ה-40 לא היתה בעיה לבוא לארץ ולחזור ללבנון.
- ת. היתה בעיה גדולה מאוד. לא היו נותנים ויזות. זה היה סיפור להגיע לארץ. הרי בארץ שלטו עוד הבריטים. הם לא היו נותנים בקלות ויזות להיכנס לארץ. גם לא לכיוון השני.
- ש. אבל את היית נתינה לבנונית.
- ת. לא. אני הייתי נתינה פרסית. למשפחה שלי היו דרכונים פרסים מזמן מלחמת העולם הראשונה, מפני שהפרסים לא לקחו יהודים לצבא, ואז האנשים קנו דרכונים זרים כדי לא ללכת לצבא הטורקי. במלחמת העולם הראשונה הטורקים שלטו בלבנון ובסוריה.
- ש. מה זאת אומרת קנו?
- ת. קנו ועשו את זה גם הרבה שנים יותר מאוחר. זה תמיד היה ככה. מה עשו הסורים כשברחו מסוריה בלי פספורטים ובאו ללבנון? קנו כל מיני דרכונים, פה זה היה לפנמה, ופה פרסי.
- ש. פשוט אבא ניגש לשגרירות הפרסית ושילם כסף וקיבל דרכונים.

דיקרי אנג'ל

- ת. כן, שילמו כסף וקיבלו דרכונים.
- ש. הדרכון הזה לא היקנה לכם זכות מעבר ...?
- ת. בטח שלא. למצרים בכלל לא יכולנו להגיע. עשינו מאמצים גדולים מאוד, מפני שאז המצרים היו מסוכסכים עם הפרסים בגלל זה שהשאח גירש את אשתו וכל מיני סיפורים אחרים. זה לא היה פספורט שהיה...
- ש. איך בכל זאת יכולת לעבוד לארץ-ישראל?
- ת. אבי היה עובד עם הארץ, והיו יכולים לנסוע, אבל זה לא היה קל, זה לא היה חופשי. היה צריך לבקש ויזה כדי לבוא לארץ, וזה לא היה פשוט. גם היה עוד יותר קשה לישראלים, שהיו פלשתינאים או, לקבל ויזה כדי להיכנס ללבנון. כשרצינו להתחתן היינו צריכים לסדר למשפחה ויזה מלבנון שיוכלו לבוא לחתונה. זה לא היה כל כך פשוט.
- ש. איפה הייתם צריכים לסדר את הויזה הזאת?
- ת. במשרד הפנים הלבנוני.
- ש. היה שם נציג בריטי?
- ת. לא. הבעיה עם הבריטים הייתה כשרצינו לבוא מלבנון ארצה. כמוכן שהיתה שגרירות בריטית בלבנון.
- ש. בשביל מה בעצם באת לבקר בארץ?
- ת. באתי לחופש. באתי עם אמא שלי ואחותי. היינו בדרך למצרים. אבי אמר: אתם תסעו ואני אחר כך אצטרף ונמשיך למצרים. כשהיכרתי את בעלי, התארסנו, ולא נסעתי יותר למצרים, וחזרנו הביתה.
- ש. הנקודה היא האם בארץ היו לכם קרובי משפחה?
- ת. לא היו לנו קרובי משפחה בארץ, אבל אבי עבד עם הארץ בענייני מסחר. היה בית חרושת בביירות שייצרו בו גרביים והם היו מוכרים את הסתורה פה בארץ, מפני שזה היה בזמן מלחמת העולם השנייה ואי אפשר היה כבר בקלות לייבא ארצה גרביים מאירופה, אז הם קנו גרביים בביירות. היה שוק מצוין פה בארץ, אז אבא שלי היה בא לארץ לעתים קרובות. הוא גם אהב לבוא ארצה.

דיקי אנגיל

- ש. אם לא הגעתם לקרובי משפחה בארץ, אז איך נוצר הקשר עם מי שהתארסת והתחתנת?
- ת. הקשר נוצר דרך גיסתי. גיסתי אווה שהיתה נשואה לאחי הגדול של בעלי, היא היתה גרה פה בארץ, ואנחנו היכרנו ואנחנו גם קצת קרובי משפחה, אז באנו לבקר אותה והיא הזמינה את גיסה שהיה בתור צעיר, והיא ידעה שאני אמורה לבוא, והיא הזמינה את גיסה ועוד בחור, כי היינו אני ואחותי, ושמה היכרנו.
- ש. זאת אומרת אותה אווה היה כבר כאן בארץ לפני כן.
- ת. כן. אווה גרה בארץ כבר מ-1940. שמה אווה אנגיל, אווה פרחי במקור.
- ש. איפה הם גרו?
- ת. הם גרו ברחי רמב"ן בירושלים. אחר כך הם גרו ברחי קינג ג'ורג' ועכשיו הם גרים ברחי הפלמי"ח.
- ש. כאן ברחביה, בשנות ה-40 פחות או יותר, היו הרבה משפחות מביירות?
- ת. אני לא היכרתי אף אחד.
- ש. אחרי שהגעת לארץ והתחתנת.
- ת. לא היכרתי. ועד היום אין כאן. אין יהודים מסוריה ולבנון. יש אולי קצת חאלבים. אני לא כל כך מכירה. אבל לבנונים אולי היתה משפחה אחת שבאו אחרי 1948.
- ש. אני מכין שעם החאלבים אין לך קשרים.
- ת. לא היו לי קשרים. אני לא מכירה מביניהם. היו חאלבים, אבל אני לא היכרתי. היתה משפחת ביטון, שהמוצא שלהם חאלבי. היו משפחות שבאו יותר מאוחר, אבל הוותיקים יותר אני לא מכירה.
- ש. היה להם בשכונת רחביה בית כנסת?
- ת. לא. ליד שכונת מתנה יהודה יש בית כנסת של חאלבים אני חושבת. אבל היה בית כנסת ספרדי שרצו לקרוא לו על שם אביה של גיסתי אווה, על שם יוסף פרחי. הוא היה ראש הקהילה בלבנון, והוא עשה עלייה. הוא בא לארץ. אמנם נשארה לו דירה שם והיה נוסע ובא והוא רצה לגור בארץ.

ד"ר אגיל

- ש. באיזה שנה?
- ת. אני לא יודעת. אז רצו להקים בית כנסת ברחביה. עד שאספו את הכספים, היה להם חדר בבית הספר גימנסיה רחביה, אבל לא התפללו שם רק סורים ולבנונים. התפללו ספרדים מהשכונה – בוכרים וכל מיני ספרדים.
- ש. במהלך השנים נוצרו קשרים עם ארגונים של ועד יוצאי חאלב או יוצאי ביירות?
- ת. לא.
- ש. את לא מכירה ארגון כזה?
- ת. נשים סוריות או ספרדיות ניסו להקים ארגון. תמלה "ספרדי" זה רחב מאוד – זה גם ספרדים וגם עדות המזרח, כולם נקראים ספרדים. היום מתחילים לעשות הפרדה בין העדות – עדות המזרח לחוד וספרדים דוברי איספניולית לחוד. אבל לא התקשרו אתי ואני אפילו לא יודעת מי היה בתוך הארגון הזה.
- ש. מתי זה היה בערך? באיזה שנים?
- ת. אני לא יודעת. יכול להיות שבגלל שבעלי לא היה מלבנון, לי כבר לא היה קשר. הוא יליד הארץ, הוא "צברי", והוא אפילו לא הרגיש הבדל בין אשכנזי לספרדי. תמיד היו לי ויכוחים אתו על הנושא הזה. הוא טוען שלא היתה אפליה בין אשכנזים לספרדים, ואני טענתי שכן היתה אפליה. אני אישית לא הרגשתי את האפליה, אבל אני ראיתי את זה. לדוגמה, היתה עלייה מעירק. עבדה אצלי בחנוכה עירקית והיתה מספרת לי על המגורים שנתנו להם, נכון שזה היה בימים של התחלת המדינה ולא היה כסף ואנשים חיו במעברות, וכשעברו ממעברות קיבלו דירות בלי דלתות ובלי חלונות וזה היה משהו נורא, אבל מה שהיה הכי מרגיז זה בתי הספר שנתנו לילדים. מורים ממדרגה שלישית. בתי הספר לא היו על רמה, וזה מאוד הרגיז אותי. במקום לנסות להעלות אותם כדי להביא אותם לרמה שהייתה בארץ, הם היו משאירים אותם ברמה יותר נמוכה. זו האפליה שאני ראיתי. אמנם לא הרגשתי אותה אבל ראיתי אותה אצל אחרים.
- ש. עסקי הלחם של משפחת אגיל התחילו...
- ת. התחילו ב...19. חמי היה סוחר בעיר העתיקה, היה מוכר חיטה וקמח ודברים כאלה. הוא מכר כנראה קמח למישהו שהיתה לו מאפייה בבית שבו גר, והוא פשט את

ריקי אנג'ל

הרגל והיה חייב כסף, אז חמי קיבל את המאפיה במקום את הכסף. מאז הוא התחיל להיות אופה במקום סוחר. הוא היה עם אבא שלו והאחים שלו. לחמי היו עוד 2 אחים שעבדו אתו במאפיה, ויותר מאוחר נכנסו הבנים לעסק. אז היו כבר יותר מדי אנשים ובנו מאפיה בחיפה ואז האחים לקחו את חיפה, וחמי עם הבנים שלו נשארו בירושלים. מאפית חיפה עבדה במשך תקופה ארוכה ואחר כך נסגרה. המאפיה בירושלים התרחבה ועברה לקריית משה והיום בנו עוד מאפיה בלוד, חדשה לגמרי.

ש. לך, כאחת שעברה מביירות לגור בירושלים, היו איזה שהם קשיי קליטה?
ת. כמובן שהיו קצת קשיים. אני באתי ובקושי ידעתי כמה מילים בעברית. ידעתי קצת לקרוא, כי למדתי בבית הספר. אבל לדבר לא ידעתי. "נפלטתי" במקום מאוד מאוד שונה מביירות. אז, כשאני באתי, לא היה משרד הקליטה וזה היה בזמן המנדט הבריטי.

ש. למח את מתכוונת מקום שונה?
ת. כל צורת החיים היתה שונה. ירושלים זה לא ביירות.
ש. לאיזה שכונה בירושלים הגעת?
ת. לשכונת רחביה, ברח' איתמר בן אבי.
ש. מה הרגשת?
ת. הרגשתי זרה. החיים היו לגמרי שונים בשבילי. להגיע ולא לדעת את השפה. צרפתית דיברו מעט מאוד. קצת בירושלים עוד דיברו, אבל למשל בתל-אביב לא דיברו בכלל. כשאנחנו דיברנו צרפתית חשבו שאנחנו נוצרים מיפן. זה לא כמו העלייה ממרוקו, שכבר מדברים צרפתית בכל מקום.

ש. מתי הגעת לארץ?
ת. ביוני 1947.
ש. מאז ועד עכשיו את גרה כאן בירושלים.
ת. כן.

ש. איזה עוד קושי נוסף היה לך?
ת. היה לי קושי עם השפה ועם צורת החיים שהיא שונה פה. השוני הוא בכל, המנטליות היא אחרת. אני לא יודעת איך להגדיר את זה. ביירות היתה עיר פתוחה מאוד,

ויקי אנג'ל

עיר קוסמופוליטית, מתורבתת מאוד. בארץ היו יותר מפגרים. אולי לא צריך לחשתמש במילה מפגר, אבל אני חושבת שאצלנו בביירות היתה עיר יותר מתקדמת. בסביבת החיים שבה אנחנו חיינו זה היה יותר פתוח מאשר כאן.

ש. כשהגעת לארץ הרגשת יותר סגורה?

ת. כן. ירושלים היתה עיר קטנה. תל-אביב היתה עיר גדולה ותוססת. ירושלים היתה עיר שקטה וקטנה.

ש. היה לך קושי של מציאת חברה?

ת. לא. לבעלי היו הרבה מאוד חברים. המשפחה היתה גדולה. "נפלתי" לתוך משפחה גדולה וחמה מאוד. במובן זה לא היה לי קושי. להיפך, הם מאוד עזרו לי כולם. עם החברים הסתדרתי, ומהר למדתי. בחודשיים כבר יכולתי לדבר עברית. לא היתה לי ברירה. עם העוזרת הייתי חייבת לדבר עברית. ירדתי לחנות והייתי חייבת לדבר עברית, כך שמהר תפסתי את השפה.

ש. עם השפה היה בסדר. מבחינת מה את מצביעה על קושי?

ת. אני לא יודעת להצביע על קושי מסוים, אבל החיים היו שונים. העזרה בבית היה קשה עם זה. זה לא היה כמו שאנחנו היינו רגילים לעוזרת שהיתה יום ולילה בבית אתנו. פה היתה עוזרת לכמה שעות. גמרה את העבודה והלכה הביתה. זה כבר היה שונה. המרחקים היו יותר גדולים. איפה שגרנו בביירות גרנו המשפחה אחד ליד השני כולם. אמנם המשפחה של בעלי היתה גדולה אבל אני באתי לבד. לא היתה לי משפחה מהצד שלי. אף אחד לא היה לי.

ש. זה היה חשוב לך?

ת. בטח. זה היה חסר לי. אנחנו היינו בביירות משפחה גדולה ופתאום אני פה לבדי. זה לא דבר קל. "נפלתי" ישר לתוך מלחמה. באותו ביוני 1947. היה פה המנדט הבריטי. היית יוצא לרחוב ופתאום היתה אזעקה ובריטים היו עולים לאוטובוס ובנדקים ניירות, זה לא היה לנו בביירות. אנחנו לא ידענו דבר כזה. אנחנו חיינו בביירות באופן מאוד חופשי. אחרי כמה חודשים פתאום מכריזים באו"ם על חלוקת הארץ, הגבול עם לבנון נסגר. הספקתי להיות פעם אחת בלבנון לביקור. אחר כך ההורים שלי היו בארץ ביום

ויקי אנג'ל

שהכריזו על חלוקת הארץ ולמחרת הם נסעו ואז הגבול נסגר, ונשארת לי לבד, אפילו בלי קשר של מכתבים. הייתי צריכה להתכתב או דרך מכירים באנגליה או דרך קרובים בצרפת. היח קשה. ואז פרצה מלחמת השחרור, ואני לא היתה לי הכשרה לא של גדניע ולא של כל הצורה שחיו פה בארץ תחת שלטון עויין.

ש. מצד האוכלוסייה, היהודים, בעיקר אני שואל לגבי יהודים, כי היית בסביבה

יהודית, הרגשת כאן יותר טוב מאשר בביירות?

ת. לא. למה שאני ארגיש יותר טוב?

ש. כי כולם יהודים.

ת. אז מה? בביירות הייתי מצוין עם זה עם הלא-יהודים. בשנים שאני הייתי שם אני לא הרגשתי כלום, שום דבר, נגדי. למדתי בבית ספר והיו לי חברים ונצרים. היו לנו קשרים סוציאליים ביחד. זאת אומרת לא ביקרנו אצלם ולא ביקרו אצלנו, אבל חיינו מצוין. הלכנו לכל מקום, בלי שום הגבלה.

ש. וכאן לא הרגשת מן קירבה לכל מי ש... בגלל העובדה שהם יהודים?

ת. לא. מפני שבביירות זה לא הפריע לי לא לגור בסביבה של יהודים. זה לא הפריע לי.

השכנים ממול היו מוסלמים. מול הבית שלנו גר ראש הממשלה הלבנוני, שהוא היה מוסלמי וזה לא הפריע לי בכלל.

פה בירושלים ישבנו בתוך הקלחת, זה לא היה הכי סימפטי המצור בירושלים. את בעלי מיד לקחו לצבא. זה כבר ישר עזר לי להרגיש אחת מהמקום.

ש. הרגשת כשותפה.

ת. בוודאי. אם רציתי או לא רציתי. גם זה שלא יכולתי כל רגע לעשות קפיצה הביתה, בעל כורחי אפשר להגיד, אבל גם רציתי, אז מיד התמזגתי.

ש. במהלך החיים את אומרת שלא היו לך מגעים עם אנשים מלבנון או לא יצרתם איזה שהיא מסגרת של יוצאי לבנון.

ת. לא. אפילו בתל-אביב, ששם יש הרבה יוצאי סוריה ולבנון, גם לא חיתה להם מסגרת. יש לי חברות שבאו מביירות וגרו בתל-אביב. לא באו לגור בירושלים, אבל גם הן

ויקי אנג'ל

לא היו מאורגנות במסגרת. הן נפגשו וחמשיכו להיפגש ולשחק קלפים ביחד, אבל לא היתה להן מסגרת שפעלה למען משחן.

ש. איפה גרו החברות האלה?

ת. הן מפוזרות בכל תל-אביב. ברמת-גן, בתל-אביב עצמה, בכל מיני מקומות.

ש. אין איזה שהוא ריכוז של לבנונים?

ת. אז לא היה. אני מדברת על שנת 1948.

ש. והיום את יודעת שיש.

ת. היום אני יודעת שבחולון ובבת-ים יש להם בית כנסת, הביאו ספרי תורה משם,

ואפשר להגיד שיש גרעין של קהילה. אני לא מכירה אותם, כי לא הייתי שם.

ש. נחזור אל ההורים שלך.

ת. ההורים שלי נשארו בלבנון. אבי נפטר ב-1954 בביירות, והמשפחה שלי התפזרה.

חלק עזבו בסביבות השנים האלה, בשנות ה-50, וחלק גדול עברו למילנו באיטליה, ואחר כך עברו לברזיל.

ש. למה דווקא מילנו?

ת. כנראה כדי לעשות שם עסקים.

ש. לא היתה שם קהילה של לבנונים?

ת. נוצרה. בהתחלה נוצרה קהילה אחת ועוד אחת ועוד אחת. אז כבר הגיעו הסורים

לחאלב, אחרי 1948, אחרי שאני עזבתי, היתה עלייה מסוריה, בפרט מחאלב, ללבנון. אבל

אז אני כבר לא הייתי שם. הקהילה שהיתה בת 3,000 איש הגיעה ל-10,000 עם יהודי

חאלב. עם החאלבים זה ככה: לבנון היא לא מולדת שלהם. הם באו בלי פספורטים. ברגע

שקנו פה ושם פספורטים – לקחו את החפצים שלהם ונסעו לאיפה שאפשר לעשות עסקים.

בהתחלה זה היה מילנו ואחר כך זה היה ברזיל. היום יש קהילה גדולה מאוד של לבנונים

בברזיל.

ש. מה קרה עם אמך והאחים?

ת. אמא שלי נפטרה הרבה זמן אחרי אבי. אחי עבר מביירות לזינבה. הלך לעבוד כמנהל

בנק בזינבה. אחותי התחתנה ועברה לברזיל. אחות יותר צעירה נשארה עד 1968, אחרי

ויקי אנג'ל

מלחמת ששת הימים. אמא שלי היתה מסתובבת בין חילדים, קצת אצל זה וקצת אצל זה, וגם היא עזבה את ביירות. ב-1966 היא באה ארצה. היא גרה 6 שנים אתנו ונפטרה פה. אחותי הצעירה יצאה מביירות ב-1968 למכסיקו, מפני שההורים של בעלה היו סורים והם עברו מדמשק למכסיקו. היו לי הרבה מאוד דודים ובני-דודים והתפזרו על פני 5 יבשות. אבל היום יש הרבה מאוד קרובי משפחה במכסיקו והרבה מאוד בברזיל. אלה שני הריכוזים.

ש. אחרי החתונה למדת משהו?

ת. לא.

ש. היית בבית.

ת. כן.

ש. את יודעת במשך חתקופה הזאת, משנות ה-40-50-60 והלאה שהגיעו יהודים

מלבנון, במיוחד אחרי מלחמת ששת הימים.

ת. כן.

ש. שמעת על איזה שהן בעיות או איפיונים מיוחדים?

ת. אלה שאני היכרתי דווקא היה להם טוב מאוד כשבאו לארץ. היו לי בני-דודים

שהגיעו מלבנון. הם גרו בחולון. הם קיבלו מה שאלה שבאו ב-1948 לא חלמו לקבל.

ש. מה זאת אומרת?

ת. עזרו להם לקנות דירות, נתנו להם משכנתאות ל-30 שנה. עזרו להם בתור עולים

חדשים, אפילו באו הביתה וטיפלו בנשים. לפי דעתי היה להם יוצא מן הכלל.

אלה שאני היכרתי גרו בחולון.

ש. איזה משפחות?

ת. משפחת מזרחי, חנני, היו הרבה. בחולון היתה קהילה טובה של יהודים שבאו

מלבנון, אחרי מלחמת ששת הימים. באו לחולון ובת-ים, אחרי 10 שנים שהגיעו לקחו את

המזוודות שלהם ועזבו.

ש. למח?

ר"ק אנג'ל

- ת. אני לא יודעת למה. לכל אחד יש הסיבה שלו. אולי כדי שהילדים לא ילכו לצבא.
 זאת גם יכולה להיות אחת הסיבות.
- ש. אני רואה שבכל זאת חיפשת את הקשרים עם לבנונים.
- ת. לא חיפשתי. אלה בני-דודים שלי שמגיעים ארצה, ובוודאי שאני מחדשת אתם את הקשר.
- ש. באת לבקר אותם כקרובת משפחה.
- ת. בוודאי. והם באו אלי. היינו מאוד קרובים כשגרנו בביירות. זה היה באופן אוטומטי שנפגשנו. אבל הם לא באו לגור לירושלים. הלבנונים לא באו לגור בירושלים. הם גרו בתל-אביב או בסביבת תל-אביב.
- ש. היתה לזה סיבה מיוחדת?
- ת. אני לא יודעת. אולי בגלל עבודה. לא באו אנשים שכבר היו בפנסיה. באו אנשים צעירים שרצו לעבוד, אז אולי הם חשבו שבתל-אביב זה יותר טוב. אולי גם בגלל זה שכבר היה איזה שהוא גרעין בתל-אביב של לבנונים, אז הם באופן אוטומטי באו לשם. אולי שם הציעו להם את הדירות. האמת היא שאני לא התעמקתי בנושא הזה.
- ש. לגבי הקהילה הלבנונית בארץ, את רואה דברים מאפיינים מיוחדים לעדה הלבנונית?
- ת. אני לא יודעת איך הם חיים היום בארץ. בהתחלה הם ניסו להמשיך לחיות כמו שהיו רגילים לחיות בביירות. הכל מפואר, הזמנות גדולות, ארוחות גדולות. לאט לאט ראו שפה בארץ זה לא כל כך קל ואחר כך עברו לצורת חיים יותר צנועה.
- ש. וחלק אפילו עברו למקומות אחרים, היגרו מכאן, אולי כדי לחזור ולחיות בצורה שהיו רגילים לה בביירות.
- ת. אולי. יכול להיות.
- ש. זה מאפיין את יהודי לבנון לחיות בצורה רחבה, בפאר?
- ת. אני לא יכולה להגיד לך, מפני שכשאני הייתי בלבנון זה לא היה כך. צורת החיים הזאת התחילה אחרי 1948. בשנים שאחרי זה כנראה שהיהודים עשו הרבה כסף, היה אולי

ויקרי אנג'ל

פרוספריטי. אני כבר לא הייתי שם כך שאני לא יודעת. רק ממה ששמעתי אני יודעת. כשאני חיייתי בלבנון חיו יפה אבל בלי כל ה-show-off הזה.

ש. לסיכום, עוד שאלה אחת. בבית שלך את הנהגת מה שנקרא מטבח לבנוני? מאכלים לבנוניים?

ת. כן. עד עכשיו.

ש. אתם שומרי מסורת בבית?

ת. כן. כל החגים.

ש. אני מתכוון מסורת בהתאם לנוסח יהודי לבנון.

ת. כן, בדיוק. ליל סדר זה ליל סדר. קודם זה היה נערך אצל חמותי, וכשחמותי נפטרה המשכנו כל האחים לערוך ביחד את הסדר, לפי כל הכללים. פעם כל החגים היו אצל חמותי, והיום כל חג זה אצל אח אחד. היום הילדים ממשיכים. בבית הזה אני לא יכולה להכניס הרבה אנשים, אז עושים את ליל הסדר אצל הבן או הבת שלי, כי יש לחם הרבה מקום.

ש. את הכנסת להם את התרבות הזאת?

ת. הכנסתי להם, אבל להגיד לך בכנות שהם ימשיכו כך – אני לא בטוחה. אני והגיסות שלי לא עבדנו, יכולנו לעשות את כל זה. היום אין אישה צעירה בארץ שלא עובדת, ואז אי אפשר כבר לעשות אותם הדברים.

ש. דיברת עם הילדים בערבית? הית חשוב לך שהם ידברו ערבית?

ת. לא. אני לא דיברתי עם הילדים ערבית. אני ניסיתי לדבר אתם צרפתית והם גם

סירבו. הם לא הבינו למה בחוץ כולם מדברים עברית ואני הם צריכים לדבר צרפתית

בבית. היתה להם התנגדות. אמא שלי באה ב-1966 לגור פה, והיא לא ידעה לדבר עברית

והיא ניסתה לדבר אתם צרפתית. היא למדה עברית והם לא למדו ממנה צרפתית. היא

היתה אומרת לי: איזה שוביניסטים הילדים שלך, אפילו את השפה הם לא מוכנים לדבר

אחרת. אבל אני דיברתי אתה הרבה גם ערבית וגם צרפתית. איתה ודאי שלא דיברתי

עברית, כי ממשיכים לדבר עם בן אדם בשפה שרגילים לדבר אתה. הילדים שמעו את השפה,

דיקרי אנגיל

והיום הבן שלי מדבר ערבית היטב. הבת מבין הכל, גם אם היא לא מדברת כל כך טוב. גם צרפתית הם מדברים. זאת שפה שבכל זאת שמעו אותה בבית.

ש. העובדה שהילדים שלך היו עם רקע, ושמעו את השפה הערבית, זה עזר להם לאחר מכן מבחינת השפה?

ת. הבן שלי היה במודיעין בצבא והערבית עזרה לו מאוד. מה הוא עשה בצבא – אף אחד לא יודע. איפה הוא היה – אף אחד לא יודע. אבל לפעמים הערבים שהיה לו קשר אתם היו מתפללים איך הוא יודע כל כך הרבה, אז הוא היה אומר להם: אמא שלי מלבנון.

ש. את רוצה להוסיף עוד משהו?

ת. במשך שנים חייתי עם התקווה שיהיה שלום עם לבנון ואנחנו נחזור. תמיד הייתי מספרת להם על החיים, איך חיינו שם ואיפה היינו ואיך היינו ותמיד החלום שלי היה שיום אחד אני אקח אותם ואראה להם. היום אני כבר לא רוצה לחזור לשם. מה אני אמצא שם? אנשים כבר איך. את הבית שלנו הרסו, מפני שבנו שם בתים חדשים. בית הספר שלי כבר לא קיים. פעם נפלה שם פצצה והוא נהרס ובנו חדש במקומו. אז מה אני אחפש שם? אדם שחוזר אחרי כל כך הרבה זמן, חוזר אחרי הזכרונות שלו, והזכרונות אני כבר לא אמצא אותם.

ש. אבל בהשוואה שאת עושה בין החיים בלבנון של אז לבין החיים בארץ, מאז

שהתחתנת – איפה היה לך יותר טוב?

ת. שם. הסיבה שבאתי ונפלתי ישר כאן למלחמה, זה היה קשה. איך אפשר היה להשוות בו בזמן ששם הייתי שומעת איך חיים ואנחנו פה היינו בצנע. היה פה משטר צנע כמה שנים. אני לא מדברת רק על המלחמה עצמה. הצנע היה אחרי המלחמה.

ש. לא היית רגילה לזה.

ת. בוודאי שלא.

ש. ואחרי תקופת הצנע?

ת. תמיד לא היו חיים קלים בארץ. אבל אני ודאי לא מצטערת שאני פה.

ש. אני מאוד מודה לך. העשרת אותי בכמה תחומים.

ויקי אנג'ל

- ש. הייתי מבקש שתרחיבי קצת לגבי משפחת אילייה. הבנתי שאמא שלך היא מאותה משפחה.
- ת. כן.
- ש. אילייה היה ראש הקהילה בביירות.
- ת. לא, הוא היה מזכיר הקהילה. שמו היה אלברט אילייה. הוא היה מזכיר הקהילה אחרי שאני עזבתי. הוא היה גר ביפן במשך שנים רבות. הוא חזר ללבנון אחרי שאני עזבתי. זאת אומרת בשנות ה-50 הראשונות. אני לא יודעת אם מיד הוא היה מזכיר. קודם היה מזכיר אחר, אולי המזכיר שקדם לו עזב את לבנון ואז אילייה נהיה מזכיר.
- ש. איפה הוא היה גר בביירות?
- ת. אני לא יודעת. לא הייתי שם ולא היה לי קשר אתם.
- ש. מה הקשר המשפחתי שלך עם אלברט אילייה?
- ת. הוא אחיה של אמא שלי, כלומר הדוד שלי.
- ש. במה הוא עסק?
- ת. הוא עזר ליהודים מסוריה לעלות לארץ. הם היו מבריחים אותם או מביאים אותם מדמשק בסוריה לביירות, מאכסנים אותם בבית הכנסת או במקום אחר ואחר כך מעבירים אותם לארץ. איך ומה אני לא יודעת פרטים על זה, אבל אני יודעת שהוא עזר בזה.
- ש. קרה אתו משהו מיוחד?
- ת. ודאי שקרה אתו. חטפו אותו ולא שמענו ממנו יותר. יום אחד הוא יצא מהבית ללכת למשרד בבוקר. זה היה כשאמא שלי עוד היתה בחיים. אמא שלי באה לארץ ב-1966 ונפטרה ב-1972, אז זה קרה בין השנים האלה. חטפו אותו כי נודע להם. מי חטף אותו גם אי אפשר לדעת. אולי פתח בביירות, כי הרי זאת היתה התקופה שהפתח ישבו בדרום לבנון.
- ש. השאלה שלי האם את יודעת שדרשו כופר עבור השחרור שלו?
- ת. אנחנו לא יודעים כלום. יודעים רק שהוא יצא מהבית ללכת למשרד ופתאום מהמשרד מטלפנים לאשתו ושואלים איפה הוא שהוא לא הגיע לעבודה. ואז ראו שהוא לא מגיע לא לעבודה ולא הביתה. ואז הבינו שהוא נחטף. לא יודעים אם הרגו אותו, אם החזיקו אותו.

ויקי אנג'ל

לא יודעים כלום. ניסו לחקור ולדעת על זה, אבל לא ידעו בדיוק. אומרים שאתרי מלחמת לבנון, כשהחזירו גופות מלבנון לארץ, שנתנו גם את הגופה שלו. ככה אומרים. אשתו, אחרי תקופה ארוכה, שאני לא יודעת איפה היא היתה, באה לחיות בארץ. אני יודעת שעזרו לה מחסוכנות להסתדר בארץ.

ש. היא עדיין בחיים?

ת. לא. היא נפטרה לפני כמה שנים. יש לו 3 בנים ו-2 בנות שגרים בארץ ובקנדה. הילדים באו לארץ וניסו לדבר עם גולדה מאיר ועם גורמים שונים כדי להשתדל לדעת מה קרה עם אבא שלהם ושידעו אם הוא חי או מת. לא ידעו כל השנים אם הוא חי או מת, אם מחזיקים אותו בבית סוהר.

בקשר לזה שהזכרת עניין של כופר, היה לדוד שלי שנחטף חבר ביפו שהציע לשלם מיליון דולר שישחררו אותו ולא הגיעו לשום דבר. יכול להיות שלא הרגו אותו, יכול להיות שהוא מת מחתקף לב מרוב פחד. הוא לא היה כבר בן אדם צעיר.

ש. יש מישהו בירושלים ממשפחת אילייה? קרוב משפחה שלך שחי בירושלים?

ת. כן.

ש. מה הקשר שלו לאותה משפחת אילייה?

ת. אבא שלו והסבא שלי היו בני-דודים או משהו כזה. זה לא קשר הדוק, אבל מאותה משפחה. הוא הגיע אחרי לארץ, אבל לפני מלחמת ששת הימים.

ש. והוא המשפחה השנייה הלבנונית שאת מכירה בירושלים.

ת. כן.

ש. אין עוד משפחות לבנוניות.

ת. יש עוד משפחה בשם ערה, ששםם בבירות היה חירה ושינו את שמם בארץ למשפחת ערה. חירה בערבית זה שכונה.

יכול להיות שיש חאלבים שבאו, שעברו דרך לבנון, אבל לבנונים ממש אני לא מכירה כאן.

[סוף היאגן]